
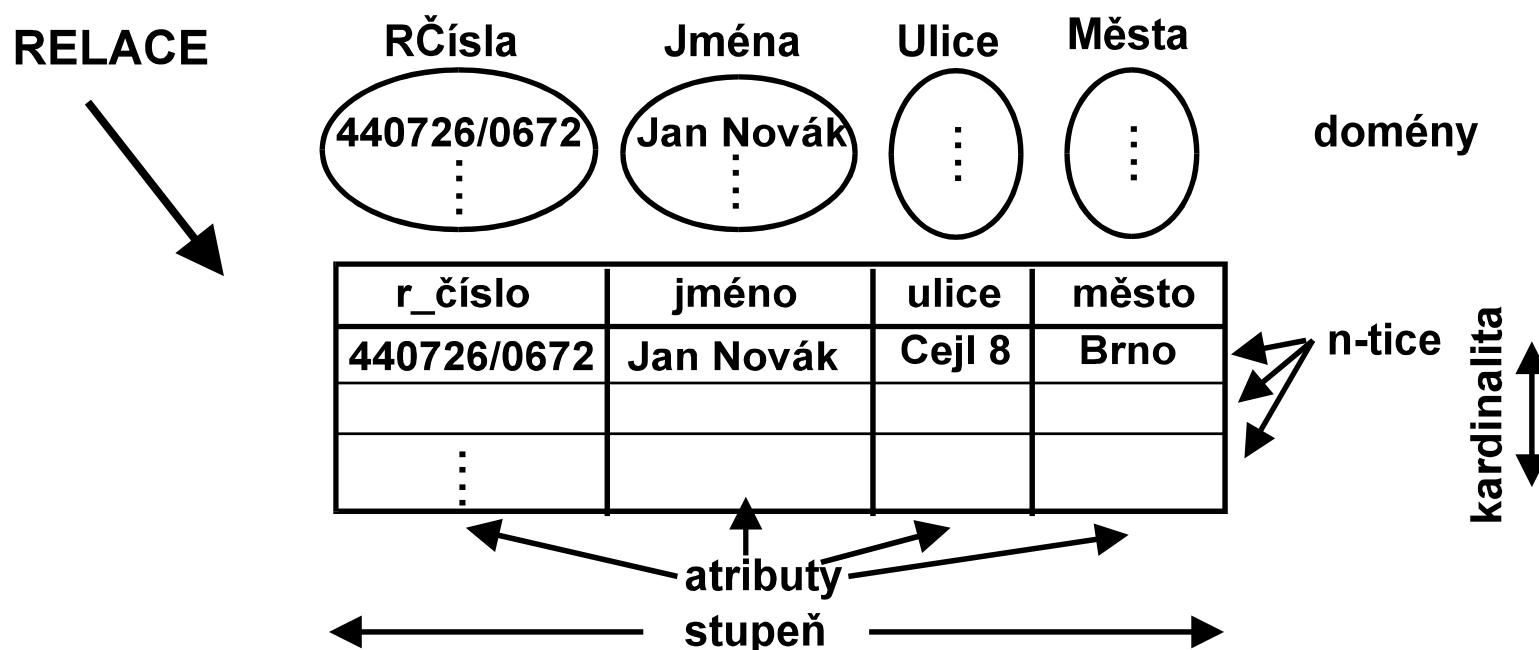
4. Relační model dat

4.1. Relační struktura dat.....	3
4.2. Integritní pravidla v relačním modelu	9
4.2.1. Primární klíč.....	9
4.2.2. Cizí klíč.....	11
4.2.3. Relační schéma databáze.....	13
4.3. Relační algebra	15
4.4. Relační kalkuly.....	22
4.4.1. N-ticový relační kalkuly (NRK)	23
4.4.2. Doménový relační kalkuly (DRK).....	25
Literatura.....	26

1970 - E.F.Codd: „A relational data model for large shared data banks“

- **Přínos publikace:**
  - **Oddělení logické struktury dat od implementace**
  - **Transparentnost přístupových metod při manipulacích s daty,**
  - **Poskytnutí matematické podpory pro manipulaci s daty**
  - **Poskytnutí matematické podpory k omezení redundance při návrhu logické struktury databáze**
- **Složky relačního modelu dat**
  - **Relační datová struktura**
  - **Obecná integritní omezení pro relační databáze**
  - **Manipulace s daty v relační databázi**

4.1. Relační struktura dat

Doména - pojmenovaná množina skalárních hodnot téhož typu.

Př) Doména názvů měst

Skalární hodnota - nejmenší sémantická jednotka dat, atomická (vnitřně nestrukturovaná).

Př) Josef Novák

Složená doména – doména složená z několika jednoduchých domén.

Př) (Josef, Novák)

- Každý atribut je definován na nějaké doméně - $(A_i:D_i)$. Jednoduchý atribut na jednoduché, složený na složené.
- Domény omezují porovnávání hodnot.

Poznámka: Většina SŘBD pojem domén nepodporuje vůbec nebo jen částečně (pojmenované standardní datové typy).

Př) SQL/92, ne Oracle, SQLBase

```
CREATE DOMAIN Města CHAR[20] DEFAULT '???'  
CREATE TABLE Zákazník (... , město Města, ...)
```

- Relace

Relace na doménách $D_1, D_2, \dots, D_n$ je dvojice $R = (R, R^*)$, kde $R = R(A_1:D_1, A_2:D_2, \dots, A_n:D_n)$ je **schéma relace** a $R^* \subseteq D_1 \times D_2 \times \dots \times D_n$ je tělo relace. Schéma relace zapisujeme často zjednodušeně ve tvaru $R(A_1, A_2, \dots, A_n)$. Počet atributů n relace se označuje **stupeň (řád) relace**, kardinalita těla relace $m = |R^*|$ se označuje **kardinalita relace**.

- Stupeň relace je konstantní, kardinalita proměnná

- Vztah pojmu „relace“ v relačním modelu dat a pojmu „tabulka“

relace	základní abstraktní pojem relačního modelu
tabulka	forma znázornění relace

Poznámka: Název „relační model“ a „relační databáze“ je odvozen od faktu, že relace je základním abstraktním pojmem modelu a jedinou strukturou databáze na logické úrovni.

- Alternativní definice – *záhlaví* + *tělo* relace

Relace R na doménách $D_1, D_2, \dots, D_n$ je dvojice $R = (H, B)$, kde H značí záhlaví relace a B tělo relace.

Záhlaví relace je množina:

$H = \{(A_1:D_1), (A_2:D_2), \dots, (A_n:D_n)\}$ $A_i \neq A_j$ pro $i \neq j$,
 A_i ($i = 1, \dots, n$) značí atributy a D_i ($i=1, \dots, n$) jsou odpovídající domény.

Tělo relace je tvořeno časově proměnnou množinou n -tic:

$B(t) = \{r_1, r_2, \dots, r_m(t)\}$, kde $r_i = \{(A_1:v_{i1}), (A_2:v_{i2}), \dots, (A_n:v_{in})\}$
 $i = 1, 2, \dots, m(t)$, n - stupeň (řád) relace, m - kardinalita relace.

- Vlastnosti relace:

- Neexistují duplicitní n -tice,
- n -tice jsou neuspořádané
- Hodnoty jednoduchých atributů jsou atomické

- „Prohřešky“ SQL

- DISTINCT/ALL(?), NEXT (?)

- Přínos požadavku normalizované relace (v 1NF)
  - Normalizovaná relace je jednodušší, stačí jednodušší operace.

Př) relace Účet

Nenormalizovaná

r_ číslo	účet	
	č_ účtu	pobočka
4440726/0672	4320286	Jánská
	2075752	Palackého
530610/4532	1182648	Palackého

Normalizovaná

r_ číslo	č_ účtu	pobočka
4440726/0672	4320286	Jánská
4440726/0672	2075752	Palackého
530610/4532	1182648	Palackého

- **Typy relací**
  - **pojmenované**
    - **bázové (reálné)**
    - **pohledy (virtuální)**
    - **materializované pohledy (snapshot)- odvozené, ale existující**
    - **dočasné**
  - **nepojmenované**
    - **výsledky dotazů**
    - **mezivýsledky**

Př) SQL/92 - příklad přechodné tabulky pro SQL sezení

```
CREATE GLOBAL TEMPORARY TABLE Temp (...)  
    [ON COMMIT {PRESERVE | DELETE} ROWS]
```

- **Shrnutí základních vlastností relační struktury**
  - **Relační databáze je vnímána uživatelem (aplikací) jako kolekce časově proměnných normalizovaných relací.**
  - **Veškerá data v relační databázi jsou reprezentována explicitní hodnotou (žádné ukazatele apod.).**

4.2. Integritní pravidla v relačním modelu

- omezení plynoucí z reality reprezentované daty v databázi
- Typy integritních omezení:
  - specifická – pro konkrétní aplikaci
  - obecná – musí platit v každé databázi daného typu
- obecná omezení v relačním modelu se týkají primárních a cizích klíčů

4.2.1. Primární klíč

- atribut, který jednoznačně identifikuje n-tici v relaci

Atribut k relace R se nazývá **kandidátním klíčem**, když má tyto dvě časově nezávislé vlastnosti:

1. jednoznačnost
2. minimalita (neredukovatelnost).

- relaci lze chápat jako paměť s asociativním výběrem
- každá relace má alespoň jeden kandidátní klíč
- atribut, který je součástí kandidátního klíče budeme nazývat **klíčový**

Primárním klíčem je jeden z kandidátních klíčů (vybraný), zbývající kandidátní klíče se nazývají **alternativní** (někdy také **sekundární**).

- způsob výběru primárního klíče není v relačním modelu specifikován
- existence primárního klíče neimplikuje existenci odpovídajícího indexu
- primární klíč je základním prostředkem adresace n-tic v relačním modelu

Př) Použití hodnoty primárního klíče pro adresaci

```
SELECT *  
FROM Klient  
WHERE r_cislo='440726/0672'
```

```
SELECT *  
FROM Klient  
WHERE jmeno='Jan Novák';
```

Pravidlo integrity entit

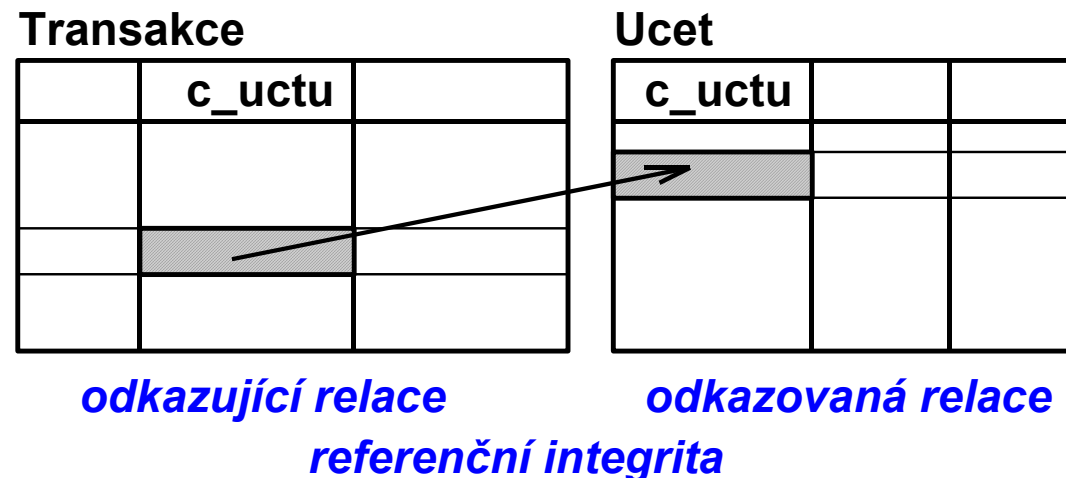
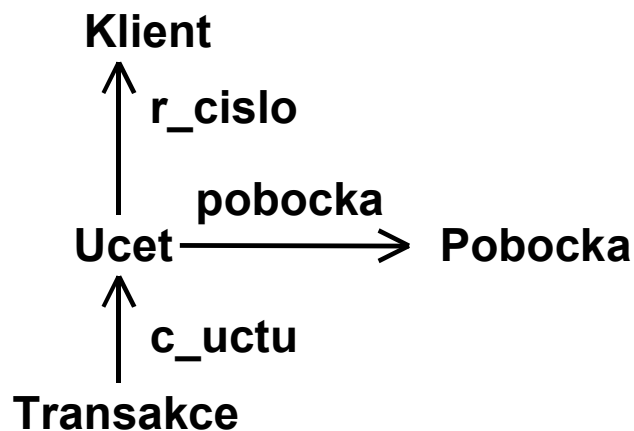
U žádné komponenty primárního klíče báze relace nesmí chybět hodnota (nesmí být NULL).

- entity jsou identifikovatelné → n-tice musí být také
- pravidlo se vztahuje na báze relace
- pravidlo se týká pouze primárního klíče

⇒ Každá n-tice báze relace musí být v každém okamžiku jednoznačně identifikovatelná hodnotou primárního klíče.

4.2.2. Cizí klíč

Př) transakce.č_úctu - je hodnota 5270817 legální?

Atribut *FK* báze relace **R2** se nazývá *cizí klíč*, právě když splňuje tyto časově nezávislé vlastnosti:

1. Každá hodnota *FK* je buď plně zadaná nebo plně nezadaná.
  2. Existuje báze relace **R1** s primárním klíčem *PK* takovým, že každá zadaná hodnota *FK* je identická s hodnotou *PK* nějaké *n*-tice relace **R1**.
- cizí a odpovídající primární klíč by měly být definovány na téže doméně
  - referenční cesta, sebeodkazující relace, referenční cykly
  - soulad hodnot cizích a primárních klíčů představuje vztahy mezi *n*-ticemi ("drží databázi pohromadě")

Pravidlo referenční integrity

DB nesmí obsahovat žádnou nesouhlasnou hodnotu cizího klíče.

- pravidlo referenční integrity se týká stavu databáze

4.2.3. Relační schéma databáze

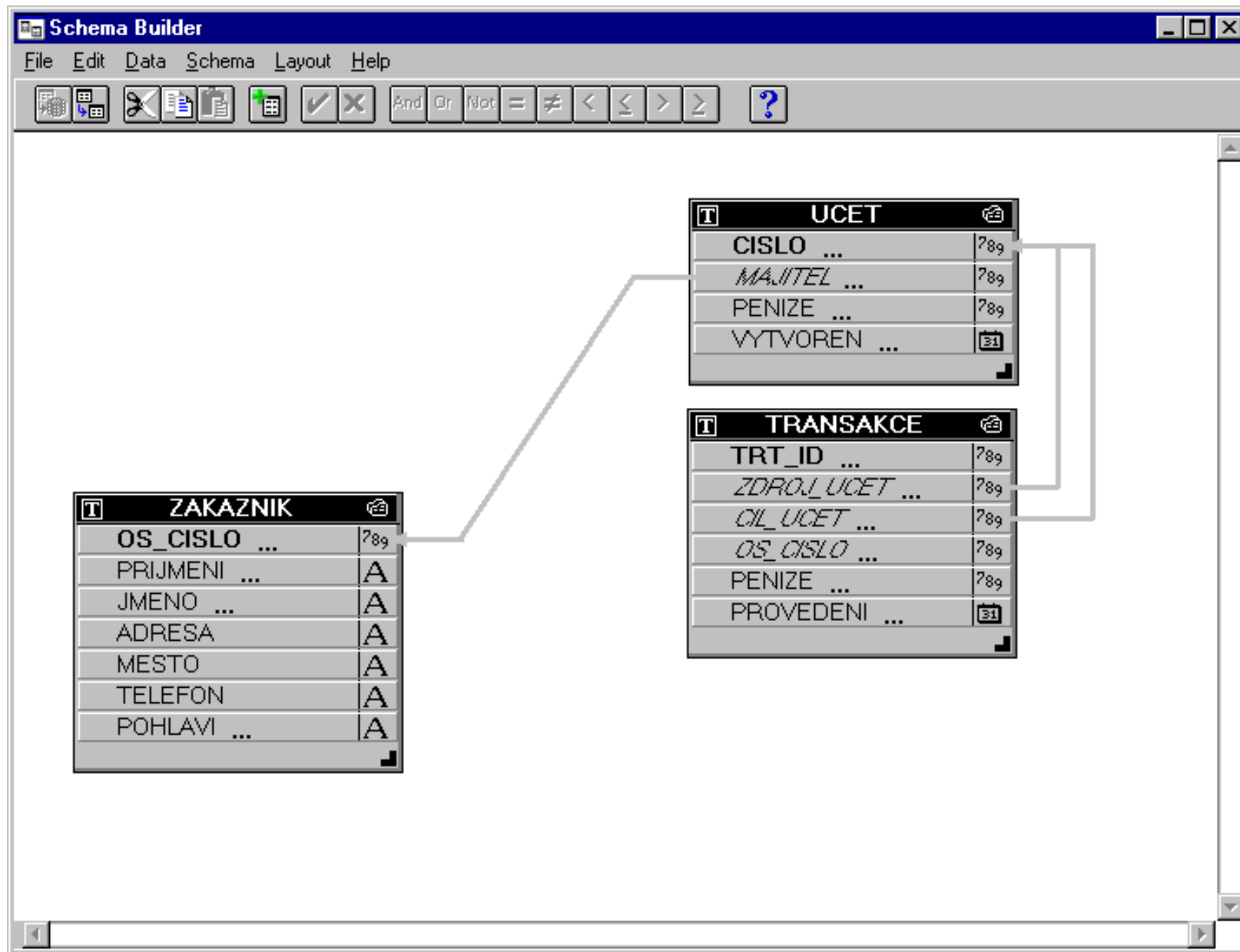
Relačním schématem databáze nazýváme dvojici (R, I) , kde $R = \{R_1, R_2, \dots, R_k\}$ je množina schémat relací a $I = \{I_1, I_2, \dots, I_l\}$ je množina integritních omezení.

Někdy jsou lokální integritní omezení rozdělena mezi jednotlivá schémata, tj.

$$R = \{(R_1, I_1), (R_2, I_2), \dots, (R_k, I_k)\}$$

(Přípustnou) relační databází se schématem (R, I) nazýváme množinu relací $R_1, R_2, \dots, R_k$ takových, že prvky těla relací splňují všechna integritní omezení z I . Říkáme také, že relace, resp. data jsou konzistentní.

- Diagram schématu databáze

4.3. Relační algebra

Relační algebrou rozumíme dvojici $RA = (R, O)$, kde nosičem R je množina relací a O je množina operací, která zahrnuje:

- tradiční množinové operace (sjednocení, průnik, rozdíl, součin),
- speciální relační operace, mezi které patří projekce, selekce (restrikce), spojení a dělení.

- **Tradiční operace**

Relace jsou množiny n -tic, proto mají tradiční operace obvyklý význam s respektováním vlastností relací (není libovolná množina).

Sjednocením relací $R1 = (R, R1^*)$ a $R2 = (R, R2^*)$ se schématem R je relace $R1 \text{ UNION } R2 = (R, R1^* \cup R2^*)$.

Analogicky pro **průnik** ($R1 \text{ INTERSECT } R2$) a **rozdíl** ($R1 \text{ MINUS } R2$).

Kartézským součinem relací $R1 = (R1, R1^*)$ a $R2 = (R2, R2^*)$ je relace $R1 \text{ TIMES } R2 = ((R1, R2), R1^* \times R2^*)$.

- Speciální relační operace

- projekce, selekce (restrikce) - unární; spojení, dělení – binární

- Projekce

Projekce relace **R1** na atributy **X, Y, ..., Z** (je relace

R1[X, Y, ..., Z]

se schématem **(X, Y, ..., Z)** a tělem zahrnujícím všechny n-tice

t = (x, y, ..., z) takové, že v **R1*** existuje n-tice **t'** s hodnotou atributu **X** rovnou **x**, **Y** rovnou **y**, ... **Z** rovnou **z**.

Př) Klient [r_číslo, jméno]

r_číslo	jméno
440726/0672	Jan Novák
530610/4532	Petr Veselý
601001/2218	Ivan Zeman
510230/048	Pavel Tomek
580807/9638	Josef Mádr
625622/6249	Jana Malá

➤ Selekce (restrikce)

Nechť θ reprezentuje operátor porovnání dvou hodnot ($<$, $>$, $<>$, $=$, atd.). θ **selekce (restrikce)** relace R na attributech X a Y je relace

$R \text{ WHERE } X \theta Y$,

kteřá má stejné schéma jako relace R a obsahuje všechny n -tice $t \in R^*$, pro které platí $x \theta y$, kde x je hodnota atributu X a y hodnota atributu Y v n -tici t .

- na místě buď X nebo Y může být literál

Př) Klient where r_číslo = '440726/0672'

r_číslo	jméno	ulice	město
440726/0672	Jan Novák	Cejl 8	Brno

- rozšíření podmínky o logické spojky:

$R1 \text{ WHERE } c1 \text{ AND } c2 \equiv (R1 \text{ WHERE } c1) \text{ INTERSECT } (R1 \text{ WHERE } c2)$

- podobně OR, NOT.

➤ Spojení

Nechť **R1** je relace se schématem $R1(X1, X2, \dots, X_m, Y1, Y2, \dots, Y_n)$ a **R2** relace se schématem $(Y1, Y2, \dots, Y_n, Z1, Z2, \dots, Z_k)$.

Uvažujme složené atributy $X=(X1, X2, \dots, X_m)$, $Y=(Y1, Y2, \dots, Y_n)$ a $Z=(Z1, Z2, \dots, Z_k)$. Potom **přirozené spojení** relací **R1** a **R2** je relace

R1 JOIN R2

se schématem (X, Y, Z) a tělem zahrnujícím všechny n -tice $t = (x, y, z)$ takové, že v $R1^*$ existuje n -tice t' s hodnotou x atributu X a hodnotou y atributu Y a v $R2^*$ existuje n -tice t'' s hodnotou y atributu Y a hodnotou z atributu Z .

Př) Účet JOIN Transakce

č_úctu	stav	r_číslo	č_úctu	č_transakce
4320286	52000	440726/0672	4320286	1
1182648	10853	530610/4532	4320286	2

č_úctu	stav	r_číslo	č_transakce
4320286	52000	440726/0672	1
4320286	52000	440726/0672	2

- Další typy spojení

Obecné spojení - *theta join*:

$R1 [X \theta Y] =df (R1 \text{ TIMES } R2 \text{ WHERE } X \theta Y)$

Polospojení (levé): $R1 \text{ SEMIJOIN } R2 =df (R1 \text{ JOIN } R2) [atributy R1]$

Vnější spojení (levé): $R1 \text{ OUTER JOIN } R2$

➤ Dělení

Nechť $R1$ je relace se schématem (X, Y) , kde X a Y jsou obecně složené atributy a $R2$ relace se schématem (Y) . Výsledkem *dělení* relace $R1$ relací $R2$ je relace

$R1 \text{ DIVIDEBY } R2$

se schématem (X) a tělem obsahujícím množinu všech n -tic $t = (x)$ takových, že v $R1^*$ existují n -tice $t_1 = (x, y_1), t_2 = (x, y_2), \dots, t_k = (x, y_k)$, kde $y_1, y_2, \dots, y_k$ jsou všechny hodnoty atributu Y v n -ticích v $R2^*$.

Př) Účet [r_číslo, pobočka] DIVIDEBY Pobočka[RENAME název TO pobočka]

r_číslo	pobočka
440726/0672	Jánská
530610/4532	Palackého
440726/0672	Palackého

název
Jánská
Palackého

r_číslo
440726/0672

- **Minimální množina operací relační algebry**
  - Sjednocení, rozdíl, kartézský součin, projekce, selekce
- **Rozšířená relační algebra**
  - Definice dalších operací a pojmů (přiřazení, přejmenování (rename), agregační funkce,...)

Poznámka: V literatuře se často používají pro operace relační algebry následující symboly:

$\sigma_{\theta} (R)$	$R \text{ WHERE } \theta$
$\Pi_{X, Y}(R)$	$R [X, Y]$
$R \bowtie S$	$R \text{ JOIN } S$
$R \div S$	$R \text{ DIVIDEBY } S$

- Výrazy relační algebry jako dotazovací jazyk

Jazyk výrazů relační algebry je procedurálním dotazovacím jazykem.

Př) „Kteří klienti prováděli transakce v říjnu?“

(Klient JOIN Účet JOIN Transakce) WHERE datum >= '1.10.2003'
AND datum <= '31.10.2003'

- Význam relační algebry

- vhodný základ pro optimalizaci zpracování dotazů
- referenční prostředek pro hodnocení vlastností a porovnání relačních dotazovacích jazyků

Databázový jazyk je *relačně úplný* (relationally complete), je-li alespoň tak mocný jako relační algebra.

4.4. Relační kalkul

- dotazovací jazyk na bázi logiky
- neprocedurální dotazovací jazyk (CO chceme dostat)

Př) „Kteří klienti mají účet u pobočky Jánská?“

RA:

(Klient JOIN Účet) WHERE pobočka='Jánská'

RK (zavedený Coddem):

$\{k | k \in \text{Klient} \wedge \exists u \in \text{Účet} (k.r\_číslo = u.r\_číslo \wedge u.pobočka = 'Jánská') \}$

- Typy relačního kalkulu
  - n-ticový relační kalkul (NRK)
  - doménový relační kalkul (DRK)

4.4.1. N-ticový relační kalkulus

- **Termy**
  - *n-ticové proměnné* - definované na *n-ticích* relacích
  - odkazy na atributy (např. z.jméno)
  - konstanty (hodnoty z domény)
- **Predikátové symboly** - $\{<, >, <=, >=, =, <>\} \dots \theta$
- **Atomická formul**
  - $R(x)$, kde R je relace a x je *n-ticová* proměnná
  - $x.A \theta y.B$, resp. $x.A \theta 'c'$
- **Formule (WFF – Well Formed Formula)**
  - atomická formule
  - je-li $P1$ formule, pak i $NOT P1$ a $(P1)$ jsou formule
  - jsou-li $P1$ a $P2$ formule, pak i $P1 AND P2$, $P1 OR P2$ a $IF P1 THEN P2$ jsou formule
  - je-li $P(x)$ formule s volnou *n-ticovou* proměnnou x , pak i $EXISTS x \in R (P(x))$ a $FORALL x \in R (P(x))$ jsou formule (s tzv. omezenými kvantifikátory).

Jazyk NRK jsou výrazy tvaru:

seznam_komponent_volných_proměnných where formule_dotazu

- **Problém bezpečnosti výrazů**

Výraz je *bezpečný*, pokud všechny hodnoty výsledku jsou vytvořeny z n-tic v databázi.

Př) výraz, který není bezpečný

x WHERE NOT R(x)

- pro bezpečné výrazy musí být syntaxe omezena

NRK omezený na bezpečné výrazy je ekvivalentní relační algebře.

Př) "Kteří klienti mají účet u pobočky Jánská?"

k WHERE Klient(k) AND EXISTS u ∈ Účet(u.r_číslo = k.r_číslo AND u.pobočka = 'Jánská')

4.4.2. Doménový relační kalkul (DRK)

- Termy
  - doménové proměnné - definované na doménách
  - konstanty (hodnoty z domény)
- Predikátové symboly - $\{<, >, <=, >=, =, <>\} \dots \theta$
- Atomická formule:
 $R(A_1:t_1, A_2:t_2, \dots, A_n:t_n),$
 $t_1 \theta t_1$
- Formule - viz NRK
- Problém bezpečnosti výrazů
  - analogicky jako u NRK

Př) výraz, který není bezpečný

x where not R(jméno:x)

Př) "Kteří klienti mají účet u pobočky Jánská?"

*rc, j, u, m WHERE Klient(r_číslo: rc, jméno: j, ulice: u, město: m)
AND Účet(r_číslo:rc, pobočka: 'Jánská')*

Literatura

1. **Silberschatz, A., Korth H.F, Sudarshan, S.: Database System Concepts. Fourth Edition. McGRAW-HILL. 2001, str. 79 – 131.**
2. **Pokorný, J.: Dotazovací jazyky. Science, Veletiny, 1994, str. 21 – 46.**
3. **Pokorný, J.: Databazová abeceda. Science, Veletiny, 1998, str. 145 – 148.**
4. **Date C.J.: An Introduction to Database Systems. Sixth edition. Addison-Wesley, 1995, str. 79 – 218.**